

ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФАЛЬСИФІКАЦІЮ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ АБО ОБІГ ФАЛЬСИФІКОВАНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ (Ч. 4 СТ. 321¹ КК УКРАЇНИ)

RELEASE OF A PERSON FROM CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR FALSIFICATION OF MEDICINAL PRODUCTS OR CIRCULATION OF FALSIFIED MEDICINAL PRODUCTS (PART 4 OF ARTICLE 321¹ OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

Григор'єва М.Є., к.ю.н.,
доцент кафедри кримінального права № 1

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено розгляду проблемних питань, що стосуються звільнення особи від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів. Питання, пов'язані зі звільненням від кримінальної відповідальності, не втрачають своєї актуальності на сучасному етапі розвитку українського кримінального законодавства. Звільнення від кримінальної відповідальності існує поряд із покладенням кримінальної відповідальності, іншими кримінально-правовими засобами протидії злочинності, особливо це має значення для протидії злочинності у сфері фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів. Кримінально-правова література широко користується поняттями «передумови», «підстави» та «умови» звільнення від кримінальної відповідальності. У статті визначено відмежування зазначених категорій і встановлено передумови та підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності в разі фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів, а також надається окремий аналіз кожної передумови й підстави такого виду звільнення, їх загальна характеристика. Особливо проаналізовано шість видів злочинних діянь, які містяться в ч. 1 ст. 321¹ КК України, а саме: 1) виготовлення завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 2) придбання завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 3) перевезення завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 4) пересилання завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 5) зберігання з метою збуту завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 6) збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів. Зазначено, що такі діяння законодавець передбачив у закритому вичерпному переліку, у зв'язку з чим саме зазначені дії є передумовами звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 321¹ КК України, злочину, який є злочином з альтернативними діями, у зв'язку з чим кожне з указаних у диспозиції діянь є вже закінченим складом злочину. Тому передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 321¹ КК України, є вчинення нею хоча б одного із шести альтернативних злочинних діянь. Із диспозиції аналізованої статті випливає, що в усіх перелічених альтернативних діях, які становлять передумову такого звільнення від кримінальної відповідальності, є загальна ознака, що не зазначена законодавцем, але випливає з її змісту, а саме незаконність їх учинення. Доведено, що такі дії варто визнавати незаконними не тільки тоді, коли вони вчинені з порушенням порядку, встановленого законодавством, що регулює законний обіг таких лікарських засобів, а й у тому разі, коли вони вчинюються неуповноваженими особами або в непередбачений законом спосіб.

Визначено, що особа, яка вчинила злочин, передбачений ч. 1 ст. 321¹ КК України, підлягає імперативному та безумовному звільненню від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 цієї ж статті.

Ключові слова: звільнення від кримінальної відповідальності, лікарські засоби, фальсифіковані лікарські засоби, обіг фальсифікованих лікарських засобів.

The article deals with the problematic issues related to the release of a person from criminal responsibility for falsification of medicinal products or circulation of counterfeit medicines. Issues related to the exemption from criminal responsibility do not lose their relevance at the current stage of development of Ukrainian criminal legislation. Exemption from criminal liability exists along with the imposition of criminal liability, other criminal legal means of counteraction to crime, especially it is important for counteraction of crime in the sphere of falsification of medicines or circulation of counterfeit medicines. Criminal literature is widely used in terms of prerequisites, grounds and conditions for release from criminal responsibility. The article defines the demarcation of these categories and establishes the prerequisites and grounds for exempting a person from criminal liability in the adulteration of medicinal products or the circulation of counterfeit medicines, as well as provides a separate analysis of each precondition and reason for such release, their general characteristics. Six types of criminal acts contained in Part 1 of Art. 321¹ of the Criminal Code, namely: 1) production of deliberately falsified medicines; 2) purchase of deliberately falsified medicines; 3) transportation of deliberately falsified medicines; 4) transfer of knowingly falsified medicines; 5) storage for the purpose of marketing deliberately falsified medicinal products; 6) sale of deliberately falsified medicines. It is stated that such actions were envisaged by the legislator in a closed exhaustive list, in connection with what exactly these actions are prerequisites for exemption from criminal responsibility for committing a crime under Part 1 of Art. 321¹ of the Criminal Code, a crime which is a crime with alternative actions, in consequence of which each of the actions specified in the disposition is already completed crime. Therefore, a prerequisite for the release of a person from criminal responsibility for the actions provided for in Part 1 of Art. 321¹ of the Criminal Code, it is the commission of at least one of six alternative criminal acts. It follows from the disposition of the analyzed article that all of the listed alternative actions, which constitute the precondition for such exemption from criminal responsibility, have a general feature, which is not specified by the legislator, but proceeds from its content, namely the illegality of their commission. It is proved that such actions should be declared illegal not only when they are committed in violation of the procedure established by the legislation governing the legal circulation of such medicines, but also when they are committed by unauthorized persons or in an unpredictable manner.

It is determined that the person who committed the crime provided for in Part 1 of Article 321¹ CK is subject to the imperative and unconditional release from criminal liability on the basis of Part 4 of the same Article.

Key words: criminal liability exemption, medicines, counterfeit medicines, trafficking of counterfeit medicines.

Існування у вітчизняному кримінальному законодавстві ст. 321¹ Кримінального кодексу (далі – КК) України дає підставу стверджувати, що держава має на меті протидіяти фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів не лише шляхом репресивного впливу на осіб, які його вчиняють, а й шляхом їх кримінально-правового заохочення. Такий альтернативний кримінальному переслідуванню захід, як звільнення від кримінальної відповідальності, набуває подальшого

поширення в КК України щодо злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку кримінального законодавства питання, пов'язані зі звільненням від кримінальної відповідальності, недостатньо досліджені, тому потребують подальшого теоретичного розроблення. Це має значення саме зараз, коли звільнення від кримінальної відповідаль-

ності є другим поряд із покладенням кримінальної відповідальності кримінально-правовим засобом протидії злочинності, в тому числі злочинності у сфері фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів.

Багаторічна практика застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності підтвердила його важливу роль і соціальну цінність. Індивідуальний підхід до застосування відповідних норм про звільнення від кримінальної відповідальності й покарання не лише не перешкоджає охороні правопорядку від злочинних посягань, а, навпаки, сприяє успішному здійсненню протидії злочинності. Саме недосконалість законодавства та відповідних наукових висновків щодо застосування такого виду звільнення від кримінальної відповідальності в подальшому сприяють породженню проблем під час застосування ст. 321¹ КК України на практиці. У зв'язку з цим теоретичне обґрунтування й розроблення питань, пов'язаних зі звільненням від кримінальної відповідальності особи за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів, є своєчасними й актуальними.

Деякі аспекти такого виду звільнення від кримінальної відповідальності досліджувалися в роботах Х.Д. Алікперова, Ю.В. Бауліна, Ю.В. Голика, Л.В. Головка, О.О. Дудорова, О.О. Житного, С.Г. Келіної, В.М. Кудрявцева, А.А. Музики, А.В. Наумова, Є.В. Фесенка, М.С. Хруппи та інших учених. При цьому безпосередньо звільненню від кримінальної відповідальності особи за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів приділено недостатньо уваги. Проблемні питання щодо цього виду звільнення від кримінальної відповідальності потребують подальшого дослідження та вирішення.

Мета статті – розглянути особливості звільнення від кримінальної відповідальності особи за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів.

Під час вирішення проблем, пов'язаних зі звільненням від кримінальної відповідальності, у кримінально-правовій літературі користуються такими категоріями, як умови, передумови та підстави звільнення від кримінальної відповідальності. Серед науковців немає єдиного підходу щодо визначення зазначених понять, але більшість визнає, що підставою для будь-якого звільнення від кримінальної відповідальності є саме злочинне діяння або особа, яка його вчинила, або й те, й інше водночас [5, с. 199].

Очевидно, що встановлення передумов, підстав звільнення від кримінальної відповідальності особи за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів найкраще розглянути на прикладі правовідносин, що виникають під час такого звільнення. Так, кримінально-правові відносини виникають із моменту вчинення особою злочинного діяння, а саме виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів. Під час учинення таких дій держава зобов'язана тільки покладати на особу кримінальну відповідальність, а не звільняти від неї. Для звільнення особи від кримінальної відповідальності така особа повинна вчинити певні дії після того, як здійснить злочин. У такому разі можемо зазначати, що сам злочин не може бути підставою для звільнення від кримінальної відповідальності. Саме вчинення злочину можна назвати передумовою звільнення від кримінальної відповідальності, що має вирішальне значення для визнання юридичним фактом подальших позитивних післязлочинних дій особи, яка вчинила злочин. Тобто для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з фальсифікацією лікарських засобів або обігом фальсифікованих лікарських засобів варто встановити передумову, а саме: вчинення цією особою фальсифікації лікарських засобів

або обігу фальсифікованих лікарських засобів. Саме така передумова звільнення особи від кримінальної відповідальності визначена в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2006 р. як умова звільнення особи від кримінальної відповідальності, що є загальною умовою для всіх випадків звільнення особи, що передбачені в ст. ст. 45, 46, 47, 48, 49, ч. 1 ст. 97, ст. ст. 106, 86, 87 [8, с. 14]. Видається, що під час дослідження звільнення від кримінальної відповідальності варто виділяти передумову та підставу такого звільнення. Саме передумову, тому що передумовою варто називати «попередню умову існування, виникнення, діяння та іншого чого-небудь» [4, с. 909] (передумова – це саме те, що передує розглядуваному явищу, без наявності чого розглядуване явище не існуватиме, тощо) [3, с. 72], а умовою – «вимоги, пропозиції, що висуваються однією зі сторін, які домовляються про що-небудь, а також при укладанні умови, договору» [4, с. 1506]. Підставою визнається «те головне, на чому базується, ґрунтується що-небудь» [4, с. 966].

Як відомо, за вчиненням злочину настає інший юридичний факт, що змінює кримінально-правові відносини [7, с. 85]. Таким юридичним фактом є позитивна післязлочинна поведінка особи, а саме: добровільна здача фальсифікованих лікарських засобів і вказання джерела їх придбання або сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом. Очевидно, що така поведінка особи після вчинення злочину є обставиною, без якої звільнення від кримінальної відповідальності, відповідно до ст. 321¹ КК України, є неможливим, а із цього випливає, що саме вона є підставою звільнення від кримінальної відповідальності.

Частина 1 ст. 321¹ КК України передбачає шість видів злочинних діянь: 1) виготовлення завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 2) придбання завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 3) перевезення завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 4) пересилання завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 5) зберігання з метою збуту завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 6) збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів.

Перелічені діяння становлять закритий вичерпний перелік, і лише вони можуть бути передумовами звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 321¹ КК України. Цей злочин належить до злочинів з альтернативним діянням [2, с. 12], де особливістю є те, що кожне з указаних у диспозиції діянь уже утворює закінчений склад злочину. При цьому послідовне чи одночасне вчинення декількох ч. всіх дій також становить одиничний злочин [10, с. 554].

Отже, передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 321¹ КК України, може слугувати вчинення нею хоча б одного з шести альтернативних злочинних діянь. Загальною ознакою всіх альтернативних дій, що становлять передумову такого звільнення від кримінальної відповідальності, є незаконність їх учинення. Такі дії варто визнавати незаконними в тому разі, коли вони вчинені з порушенням порядку, встановленого законодавством, що регулює законний обіг таких лікарських засобів. При цьому незаконність дій має місце й тоді, коли вони вчинюються неуповноваженими особами або в непередбачений законом спосіб.

Виготовлення завідомо фальсифікованих лікарських засобів – будь-які дії, в результаті яких отримані готові до вживання фальсифіковані лікарські засоби, які включають у себе рафінування, підвищення в препараті концентрації лікарського засобу чи переробку такого засобу тощо. Тобто незаконне виготовлення завідомо фальсифікованих лікарських засобів з об'єктивної сторони полягає в діях, спрямованих на їх одержання, де спосіб їх отримання не має значення.

Під придбанням завідомо фальсифікованих лікарських засобів варто розуміти дії, в результаті яких особа стала фактичним власником таких засобів, отримавши їх у результаті купівлі, одержання в обмін на інші товари чи речі, в результаті позики або сплати боргу, привласнення знайденого тощо [1, с. 19; 6, с. 68]. Отже, придбання завідомо фальсифікованих лікарських засобів полягає в тому, що вони переходять у фактичну належність особи з будь-якого іншого джерела та будь-яким способом, крім виготовлення чи розкрадання. Такий висновок зумовлений тим, що за виготовлення та розкрадання законодавством передбачена самостійна відповідальність, хоча в результаті таких дій фальсифіковані лікарські засоби стають фактично належними певній особі.

Поняття «перевезення завідомо фальсифікованих лікарських засобів» варто розглядати на підставі Роз'яснення Пленуму Верховного Суду України щодо обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, тобто умисне переміщення їх транспортом з однієї території на іншу в межах України з порушенням порядку та правил, установлених чинним законодавством. Незаконне перевезення може здійснюватися також власником зазначених речовин, але в тому разі, коли особа переносить з одного місця в інше фальсифіковані лікарські засоби без використання транспортних засобів, тоді такі дії варто зараховувати до зберігання цих засобів [9, с. 18].

Пересилання завідомо фальсифікованих лікарських засобів – це їх незаконне переміщення в просторі шляхом відправлення поштою, багажем чи будь-яким іншим способом з одного місця в інше в межах території України.

Зберігання завідомо фальсифікованих лікарських засобів треба розглядати як умисні дії, які пов'язані з перебуванням зазначених лікарських засобів у володінні певної особи незалежно від того, чи вона тримає їх при собі або ні, чи є вони серед її власних речей, чи знаходяться в сховищі або в іншому місці. Законодавець зазначив, що зберігання безпосередньо пов'язане з метою збуту й без такої мети не може створювати об'єктивну сторону цього злочину.

Під збутом завідомо фальсифікованих лікарських засобів доцільно розуміти будь-які оплатні та безоплатні форми реалізації таких засобів. Це такі дії, як продаж, дарування, позики, обмін, сплата боргу, введення в організм іншої особи тощо.

Підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 321¹ КК України є така посткримінальна поведінка суб'єкта, що включає в себе два обов'язкові елементи: 1) добровільну задачу фальсифікованих лікарських засобів з обов'язковою вказівкою на джерело їх придбання або 2) добровільну задачу фальсифікованих лікарських засобів з обов'язковим сприянням розкриттю злочинів, пов'язаних із їх обігом. При цьому законодавець наголошує на тому, що звільнення від кримінальної відповідальності при зазначених підставах може бути лише в тому разі, коли такі дії не створили загрози для життя чи здоров'я людей.

Перший елемент посткримінальної поведінки особи полягає в добровільній задачі фальсифікованих лікарських засобів з обов'язковою вказівкою на джерело їх придбання. Добровільна задача фальсифікованих лікарських засобів полягає в дії, коли особа, маючи реальну можливість розпоряджатися ними й надалі, добровільно, за власним

бажанням, передає їх органам влади. Добровільна задача зазначених предметів має місце тоді, коли особа зробила її з власної волі, не обов'язково за власної ініціативи, з будь-яких мотивів і в разі усвідомлення можливості й надалі брати участь у фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів.

Добровільність виключається, коли особа здає зазначені предмети в разі, коли про її злочинні дії стало відомо представникам правоохоронних органів і передаються вони з метою запобігти неминучому викриттю злочину, наприклад, під час обшуку приміщення. Проте добровільність установлюється й у тому разі, коли правоохоронним органам уже відомо про незаконне зберігання фальсифікованих лікарських засобів, але вони самі не можуть їх вилучити з місця зберігання, бо не можуть знайти, а особа з власної волі видає зазначені речовини. Здача, що зроблена вимушено, виключає підставу звільнення особи від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 321¹ КК України.

Указівка особою джерела придбання фальсифікованих лікарських засобів передбачає правдиве повідомлення винною особою всіх обставин придбання зазначених засобів правоохоронним органам.

Другий обов'язковий елемент посткримінальної поведінки особи включає в себе альтернативу, а саме ця особа зобов'язана сприяти розкриттю злочину, передбаченого ст. 321¹ КК України.

Сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних із незаконним обігом фальсифікованих лікарських засобів, – це добровільне надання компетентним органам відомостей, які можуть бути використані як докази у справах про злочин, передбачений ст. 321¹ КК України.

Особа, яка підлягає імперативному й безумовному звільненню від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 321¹, – це суб'єкт зазначених вище шести злочинних діянь, тобто фізична, осудна особа, що досягла 16 років, якщо її посткримінальна поведінка характеризується ознаками, передбаченими ч. 4 ст. 321¹ КК України.

Отже, передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 321¹ КК України, є вчинення нею хоча б одного із шести альтернативних злочинних діянь: 1) виготовлення завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 2) придбання завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 3) перевезення завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 4) пересилання завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 5) зберігання з метою збуту завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 6) збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів.

Підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 321¹ КК України є така посткримінальна поведінка суб'єкта, що полягає в: 1) добровільній задачі фальсифікованих лікарських засобів з обов'язковою вказівкою на джерело їх придбання або 2) добровільній задачі фальсифікованих лікарських засобів з обов'язковим сприянням розкриттю злочинів, пов'язаних із їх обігом.

Такий вид звільнення належить до імперативного звільнення від кримінальної відповідальності, при якому суд зобов'язаний за наявності зазначених передумов і підстав звільнити особу від кримінальної відповідальності. Таке звільнення також має ознаки безумовного, тобто остаточного й безповоротного. При цьому звільнення не ставиться в залежність від подальшої поведінки особи після ухвалення рішення про її звільнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Л.А. Уголовно-правовое противодействие незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ. Санкт-Петербург, 1998. 223 с.
2. Бажанов М.И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. Харьков : Право, 2000. 98 с.
3. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності. Київ : Атіка, 2004. 296 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1012 с.
5. Келина С.Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности. Москва : Наука, 1974. 316 с.
6. Музика А.А. Загальна характеристика об'єктивної сторони злочинів, пов'язаних з наркоманією. *Право України*. 1997. № 5. С. 59–71.

7. Наден О.В. Спеціальні види звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Харків : Право, 2003. 224 с.
8. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12. *Вісник Верховного Суду України*. 2006. № 2. С. 8–19.
9. Про судову практику в справах про злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. № 4. С. 10–21.
10. Российское уголовное право : курс лекций / под ред. А.И. Коробеева. Владивосток : Изд-во Дальневосточного университета, 1999. 680 с.